

Marinko TOMASOVIĆ

Dva stoljeća arheologije na Makarskom primorju, Gradski muzej Makarska, Makarska

1998., Katalog, 226 str., crnobijele fotografije, kolor fotografije, crteži, 338 kataloških jedinica s fotografijama i crtežima, literatura

Primljeno/Received: 1998.12.10.
Prihvaćeno/Accepted: 1998.12.15.

Marinko Tomasović
HR-21300 Makarska, Hrvatska
Dr. Mate Ujevića 2

U Makarskoj je od 7. do 10. listopada, u organizaciji Hrvatskog arheološkog društva i Gradskog muzeja Makarska (dalje GMM), održan znanstveni skup "Arheološka istraživanja na Makarskom i Omiškom području" i "Novitates". Istom je prigodom 7. listopada u makarskom Gradskom muzeju otvorena izložba "Dva stoljeća arheologije na Makarskom primorju", popraćena istoimenim luksuznim i grafički zavidno oblikovanim katalogom.

Autorice kataloga arheologinje Sanja Božek i Ana Kunac (izuzev manjeg broja kataloških jedinica obrađenih od strane suradnika), namjeravale su ponuditi sliku sveobuhvatnog stanja i stupnja arheološke prepoznatljivosti ovoga prostora (*da se na jednom mjestu sakupi i objelodani sveukupna arheološka građa koja je otkrivena i sačuvana tijekom dva minula stoljeća na ovom prostoru* - "Uvodna riječ" - S. Božek). Hvale vrijednoj namjeri odgovarala je i podjela građe unutar kataloga: Uvodna riječ - Arheološka slika Makarskog primorja od prapovijesti do srednjeg vijeka - katalog - literatura. Pokušaj je popraćen i nužnom aparaturom (bilješke i napomene o literaturi kod pojedinog obrađenog spomenika ili arheološkog predmeta, te napomenama o podrijetlu, odnosno okolnostima nalaza.

Ostanimo poblizhe kod "Uvodne riječi" kataloga s napomenom da je literatura spomenutih pisaca navedena tek na njegovu kraju, u selektivnom popisu. Ispravno je A. Fortisa uzeti za nosioca ponekih napomena od koristi za arheologiju, ali u kojem slučaju njegovo djelo (zbog kasnog prijevoda na hrvatski jezik uputnije ga je navoditi pod izvornikom) zaslužuje da ponese primat zanimanja za arheološku baštinu Makarskog primorja nije nagovješteno. Previd je navoditi glasovito djelo makarskog povjesničara i arheologa I. J. Pavlović-Lučića

pod naznakom drugog izdanja (1810), ma koliko bilo nadopunjeno u odnosu na prvo (1793). Pavlovićeva skupljačka djelatnost ni u kojem slučaju nije od isključive važnosti za početak razvoja arheološke znanosti na području Makarskog primorja, jer ostaju neprepoznate vrijednosti topografskih napomena koje nerijetko uočavamo kod njega. Značenje i ostalih navedenih u "Uvodnoj riječi" potrebno je kritički preispitati, s obzirom da je za djela pojedinih pisaca tek rečeno da su *za proučavanje povijesti spomeničke baštine ovoga kraja, od neprocjenjivog značenja*. A. Lulichu i P. Kadčić _ peku (XIX st:) zasluga, između ostalog, pripada što su nositelji prvih podataka o kamenim grobnim gomilama na Makarskom primorju, štoviše prvoga smatramo nositeljem najranije topografske bilješke o prapovijesnom razdoblju ovoga prostora. Dok se ova dvojica zaslužnih lokalnih franjevacu vezuju za arheologiju svojim doprinosima u obliku kratkih napomena, J. Ravlič (XX. st. - navodimo ga u vremenskom slijedu predloženom u "Uvodnoj riječi") autorom je knjige "Makarska i njeno primorje" u kojoj su povijest i kultura, uz ostalo, dosta površno zastupljene. S obzirom na arheologiju neke su autorove napomene izazvale (tek) nemalu pomutnju u stručnoj arheološkoj literaturi. Iako je spomenut usputno (kao i ostali zaslužni!) pitanje je je li potrebno *neprocjenjivo* značenje J. Ravliča određivati površnim odabirom poznatog materijala i povijesnih odnošaja (inače slabo interpretiranih od strane pisca koji je, uostalom, povjesničar književnosti), u kojima kamen smutnje ostaje ubiciranje neolitičkih naselja na pojedinim mjestima Makarskog primorja, ničim obrazloženo i pojašnjeno. Riječ je o pojedinačnim nalazima kamenih rukotvorina malih dimenzija (od strane F. Bulića uredno zabilježenih u onodobnom glasniku splitskog Arheološkog muzeja: Oggetti preistorici, BASD, XXXII,

1909, 40-45. Razloge poradi kojih J. Ravlić na temelju ovih nalaza (a da ih i ne spominje!) govori o postojanju naselja iz mlađeg kamenog doba, najvjerojatnije, treba vidjeti u činjenici da je građu za svoju knjigu koristio iz nečijeg, nedovršenog (ili nedotjeranog) rukopisa - po svemu sudeći Kaerovog!

Ništa ne doznajemo o značenju arheologa, M. Glavinića i J. Alačevića, rodom Makarana. Glavinić je počašćen tek jednom bibliografskom jedinicom - uz to nepotpunom, jer je autorom, između ostalog, istoimenog nastavka i u sljedećem godišnjaku muzejskog glasila (M. Glavinić, BASD, II, 1879, 6-8). Autoricama je promaklo zabilježiti točnu paginaciju članka, te je stoga (a sudeći i na temelju ostalih takvih pozivanja na literaturu) očito korištenje bibliografskih navoda tek "iz druge ruke". Primjerice, isto se događa i navođenjem djela M. Zaninovića (Ilirsko pleme Delmati) u selektivnom popisu literature, čime se sugerira da je riječ o radu objavljenom tek u jednoj svesci periodike (štoviše s identičnom referencom kao i u tekstu istoga autora (MP, 3)!). J. Alačeviću je navedena bibliografska jedinica označena kao djelo od jedne (!) stranice, a ostale radove pisca, usmjerene vidokrugom na prostor makarskog primorja, uopće se nije spomenulo (J. Alačević, La Narenta o Pagania, BASD, VIII, 1885, 56-60, 100-102, 118-119, 133-135, 147-150, 162-165.; Delminium, BASD, XX, 1897, 102-111). Bolje ne prolaze F. Bulić i makarski povjesničar P. Kaer. F. Bulić je, doduše, predstavljen nešto obimnijom literaturom, ali s tek jednom u potpunosti točnom bibliografskom referencom. S druge strane korisnik je kataloga i literature "oslobođen" napomena o nekim bitnim Bulićevim radovima: kratkog zapisa o natpisu iz Brela (Iscrizioni inedite, BASD, III, 1880, 98), onog već spomenutog o nalazima prapovijesnog oruđa, brižljivog bilježenja nabavke antičkih gema iz Makarske (Le Gemme del Museo di Spalato, BASD, XI, 50-53), kao i još jednog zapisa o nalazima epigrafičkih spomenika u Tučepima (Iscrizioni inedite, BASD, XXIV, 1901, 136-137). P. Kaer je zastupljen s dvije bibliografske jedinice, od kojih je ranija "odsječene" paginacije (za ostale radove koji dodiruju povijesnu i arheološku problematiku makarskog područja i okolice vidi bibliografiju pisca u pretisku Kaerovog djela "Makarska i primorje", Makarska 1996). Napomenimo da piščevo djelo "Makarska i primorje" daje, unatoč popularnom karakteru i obradi sveukupnog likovnog i graditeljskog nasljeđa, nekoliko podataka bitnih za arheološka razmatranja, što se također ne ističe unutar "Uvodne riječi". Takva neistaknuta značenja podvlače se pod frazeologijom "poznavanja i proučavanja ranije povijesti" čime se arheologiji oduzima pravo na prepoznavanje, pa i kada se u nizanju pisaca, odnosno njihovih *priloga poznavanju kulturno - povijesnog nasljeđa* i pogodi nešto relevantno za arheologiju. Takvo isticanje autora koji se bave povijesno-umjetničkim nasljeđem Makarskog primorja poslije turskog razdoblja (!) bjelodano ukazuje na nedostatak osjećaja za valoriziranje literature usmjerene arheologiji. Srećom, tim se radovima, uglavnom, nije našlo mjesta u popisu literature. U tom nizanju (ostanimo kod pojedinih arheologa) kasniji rad Lj. Karamana daje se putem nekog od navoda iz postojeće

literature, dok je D. Rendić-Miočević uskraćen za monografsku obradu reljefa u Zaostrugu (Antikni reljef plesača iz Zaostruga u Dalmaciji, Tkalčićev zbornik I, Zagreb 1955., 9-14). Zapažamo da u popisu literature kataloga, kao i u cjelokupnom izdanju izostaje spomen brojnih pisaca i stručnjaka kojima je prostor Makarskog primorja bio predmetom arheoloških radova, neovisno jesu li obrađivali pojedine nalaze ili bili usmjereni nekim općim problemima. Navedimo samo neke: A. J. Evansa, H. G. Bucholza, K. Vinski-Gasparini, N. Petrića, S. Forenbahera, N. Vujnovića (prapovijesna arheologija), M. Suića, I. Bojanovskog, M. Katića (antička arheologija), Ž. Rapanića, T. Marasovića, V. Sokola ... (problemi medievalistike). Premda je među njima i onih kojima je Makarsko područje bilo tek od usputnog dodira, izostavljanje je njihovih radova signifikantno imajući u vidu probleme kojima se pristupilo u katalogu. Ovdje bismo spomenuli i B. Čovića koji je svoj izuzetno djelatan vijek dobrim dijelom usmjerio prostoru, geografski bliskom ovom području (pomišljamo na zaleđe Makarskog primorja s obzirom na kulturno slične sadržaje). Spomenimo i I. Marovića, zbog intenziteta i blizine područnog djelovanja. Premda se pisana ostavština ovih zaslužnih prapovjesničara nije pobliže dodirivala obalnoga pojasa Makarskog područja, izostajanje uvida u njihove radove ne da se pokrivati navođenjem edicije "Praistorija Jugoslavenskih zemalja" jer ova je poslužila tek popunjavanju selektivne literature. Tako je A. Stipčević predstavljen radom (ipak nešto većeg obima od navedene jedne stranice!) u kojemu se brončanodobni ingot iz Makarske, spominje posve usputno, iako je isti autor članka u cjelosti posvećenog ovom problemu (O minijaturnoj brončanodobnoj šipki iz Makarske, Naše more, VI, 4-5, Dubrovnik 1959, 234-235). Naposljetku, dodajmo i prigovore literaturi crkveno-povijesne problematike ovoga prostora od značenja za arheološku problematiku. Neopravdano je (uz to i prečesto) navođenje povijesnog djela K. Jurišića (na kojega se je moglo češće i korisnije pozivati s obzirom na kratke članke i napomene) jer je ono primarno usmjereno turskom razdoblju. Izostaje ipak, spomen djela I. Ostojića (Benediktinci u Hrvatskoj, II, Split 1964, Makarska i primorje; str. 408-409) ili, s obzirom na kratku, ali iznimnu opasku kasnoantičkog crkveno-institucionalnog fenomena grada Makarske, teksta S. Kovačića (Makarska biskupija, Iz riznice Makarske katedrale, GMM, Makarska 1995, pogotovo: 11-12). Ili budimo manje "zahtjevni": je li iz literature kataloga moguće zaključiti da je Konstantin Porfirogenet nešto pisao, štoviše, da bi se "to" moglo naći i u dostupnom prijevodu! Ovi propusti su tim ozbiljniji jer je selektivnoj literaturi pridodan određeni broj jedinica koje s arheološkim problemima makarskog područja nemaju konkretnije veze te su stoga isforsirane. Na ove nam nije konkretnije ukazivati, jer će ih korisnik kataloga lako pronaći. Teže će to biti s nezamijećenim (ili naprosto "recenziranim") člancima nekih pisaca, makar su "tek" amaterski potkovani bilježnici arheoloških pojava na terenu (od ranih godišta splitskog "Bulletina" do lokalnih, širem krugu slabo poznatih izdanja) što je nemali nedostatak ovoga kataloga.

Osvrnimo se i na tvrdnje iz "Uvodne riječi" vezane za novija arheološka istraživanja na Makarskom primorju. Istraživanja na lokalitetu "Gradina" u Baškoj Vodi započela su 1994. godine, a ne 1995. kako se tvrdi. Ovaj lokalitet nije jedini na ovome području u čijem istraživanju ne sudjeluje GMM (bilj. 6), jer ista ustanova nije imala nikakvog udjela kod provedenih arheoloških istraživanja na lokalitetu Sv. Petar u Makarskoj 1992. godine, kao niti u Podgori. Stoga je tvrdnja da *dolaskom arheologa u muzejsku ustanovu, 1993. godine, u kratko vrijeme se umnožava arheološki fundus, pa od svega nekoliko rimskih amfora i jednog kasnoantičkog vrča, prerasta u zavidnu arheološku zbirku* kontradiktorna u odnosu na nalaze s lokaliteta Sv. Petar u Makarskoj, koji su rezultat radova provedenih godinu ranije, a nemalim su dijelom fundusa GMM, kao i ovoga kataloga. Netočna je i tvrdnja u bilj. 1, također u kontradiktornosti sa sadržajem te podnaslovom kataloga navedenog pod literaturom na str. 77-kat. 38. Prva pak tvrdnja iz bilj. 7 "Uvodne riječi" bit će ponajbolje pojašnjena prikazom ovoga kataloga, dok za drugu - o neomogućenom *uvidu* u Arheološku zbirku u Baškoj Vodi ravnateljici GMM - upućujemo na katalog izložbe arheološkog materijala iz Baške Vode u Gradskom muzeju Makarska (tada Zavičajni muzej), navedenog u popisu literature ovoga kataloga (pod S. Božek) - putem čega se jasno ukazuje na izlišnost i tendencionalnost i ove tvrdnje.

Zaključujemo: ukoliko autorica "Uvodne riječ, s obzirom na odabranu koncepciju, nije imala nešto više reći, onda je itekako bilo potrebno zadržavati se u okvirima arheologije, kako zbog samog pozitivističkog apostrofiranja činjenica, tako i njenog jasnog poimanja. Načinom takvog slabo uspjelog i nedorečenog kolaboriranja arheologije i kulturno-povijesnog naslijeđa, odnosno spomeničke baštine, kao nerijetko bliskih, ali ipak jasno odjelitih pojmova, jasnoću svojeg iskaza nužno je zagubila arheologija.

Arheološka slika Makarskog primorja od prapovijesti do srednjeg vijeka, str. 17-55

Poglavlje sugerira arheološki putopis kroz mjesta Makarskog primorja na kojima se prepoznaju tragovi arheoloških cjelina ili njihovi pokazatelji. Ova su, polazeći od zapadnoga dijela područja, opisana kratkim tekstom, literaturom pod njim, te fotografijama s legendama.

Brela (str. 19-22) su predstavljena fotografijama koje korisnik teško smješta u vremenu i prostoru. Razumijevanju ne pripomaže ni tekst, kao ni onaj u legendi. Gradina iznad Subotiča zabilježena je fotografijom putem koje ne razabiremo njen položaj. *Grobni humak* je sekundaran ukop u bedem gradine (str. 19), dok se kasnija izgradnja sugerira kao prapovijesna (*zidovi gradinske nastambe*). Svega dva metra visok srednjovjekovni (?) tumul sa stećkom, inače položen u dubokoj kotlini, uzima se za gradinu (sic!) (str. 20). Nadalje, kasnosrednjovjekovna *crkva upućuje na kontinuitet lokaliteta od antike...* i to, između ostaloga, *načinom gradnje* (str. 21), dok nadgrobne ploče postaju *stećcima* (str. 22).

Što nedostaje arheološkoj slici Brela? Brojni prapovijesni lokaliteti, pogotovo kamene gomile grupirane

i u veće skupine, ostaci trase prapovijesnog, odnosno antičkog puta (uopće su ove komunikacije na cijelom Makarskom području održavane do danas), spomen pokretnog arheološkog materijala, te podmorskog lokaliteta s helenističkim nalazima itd. Literatura je dijelom neodgovarajuća i nepotpuna, a izostajanje arheološke, ili obične terenske karte pratit će prikaz i ostalih mjesta na Makarskom primorju.

Baška Voda (str. 23). Razumijevanje teksta umnogome je zakomplicirano neodlučnošću o određivanju vremena početka obitavanja na lokalitetu "Gradina", sudeći prema arheološkim pokazateljima. Ukoliko arheologinji GMM nije bio omogućen "*uvid u zbirku*" (o kojoj je tvrdnji već bilo govora) tada je posve depasirano donositi fotografije koje ne objašnjavaju što konkretno prikazuju, a izostaviti prikaz koji naglašava bitna svojstva svakog, tako i ovog, prapovijesnog i antičkog lokaliteta. Takva total-fotografija, izradom omogućena svakom namjerniku, razložno bi zamijenila prikaz barokne crkve, putem koje se predstavlja i Baška Voda.

Bast (str. 24). Fotografija naselja u potpunosti je neupotrebljiva za arheologa (i ne samo njega!), jer je lišena bilo kakvih arheoloških naznaka. Prapovijesna gradina s izuzetno velikim vidokrugom kontroliranja prostora, kao i drugim osobitostima, zajedno s bogatstvom nalaza prapovijesnog keramičkog materijala (zahvalnog za postavljanje tipološke klasifikacije i uopće kulturnog svrstavanja) nije zaslužila da bude predstavljena snimkom. O drugim lokalitetima Basta ne nalazimo niti spomena.

Bratuš-Krvavica (str. 25). Što se oduzelo Bastu "nadodalo" se ovom prostoru, ali na posve neuobičajen način: od jedne prapovijesne gradine "načinjene" su dvije. Nastala konfuzija proistekla je posve površnim razumijevanjem spomena toponima iz jednog lokalnog zapisa (nenavedenog). Stoga slijede daljnje netočnosti: vezivanje spomena toponima "Gradina" s gomilom (spomenutom u nenavedenom tekstu) čime se lokalitet određuje kao pokapalište, a ne kao prapovijesna utvrda i strateška pozicija u kontroli pomorskih putova! Recimo i ovo: na cjelokupnom području Makarskog primorja najlakše je učiniti fotografsku snimku jedne od brojnih prapovijesnih gradina upravo u slučaju ove, štoviše s maksimalnim učinkom jedne snimke koja objedinjuje njene najbitnije karakteristike i svojstva prostornog korištenja. To se najbolje da učiniti upravo s glavne jadranske ceste - pa makar iz automobila!

Makar (str. 26). Zaboravljajući naselje Veliko Brdo na rubnom dijelu Makarske (prapovijesna gradina složenog prostornog organiziranja i korištenja, te dvije veće skupine kamenih grobnih gomila) autorice nas vode k selu Makar predstavljenim tek jednom fotografijom (inače istih nedostataka kao i ona spomenuta uz Bast). Literatura je neodgovarajuća s obzirom na brojnost arheoloških pokazatelja, nečitljivih ovakvim prezentiranjem.

Makarska (str. 27-29). Fotografije dobrim dijelom s arheologijom nemaju dodirnih točaka, a komentar im nije potreban. Crtež (str. 29) upućuje na postojanje turskih utvrda, a ne *srednjovjekovnih*, kako je navedeno u legendi. Terenske snimke (str. 28) nisu pojašnjene

tekstualnim dijelom, kao i ona koja (poznavatelju sadržaja literature o antičkim tragovima u gradu) pogrešno (lokacijom i ostalim manjkavostima) sugerira otprije prepoznate arheološke nalaze (str. 29). Nadalje, posve začuđuje riječ *možda* kada se govori (str. 27) o postojanju prapovijesnog lokaliteta na Sv. Petru (prostorno najvećem na širem području ovoga dijela obale), što je u kontradikciji s nalazima (navedenim i u katalogu!), a pogotovo s ostacima (stotinjak metara!) prapovijesnog bedema ove gradine, kojega se olako zamijenilo reprodukcijom baroknih i kasnijih povijesno-umjetničkih spomenika! Instrukivan Medinijev tekst o arheološkim pokazateljima grada Makarske već je manjkav, a ovaj trideset godina mlađi slabo upotrebljiv.

Kotišina (str. 30). U potpunosti je ostala bez arheoloških naznaka. Nespretno postavljena rečenica neopravdano sugerira postojanje dvaju starijih grobalja pred barokiziranom crkvom. Nezamijećeni su prapovijesni lokaliteti, a tekstualno popunjavanje ne odgovara posve podacima iz, ionako, irelevantne navedene literature.

Tučepi (str. 31-34). Netočan je navod u legendi ispod fotografije lokaliteta "Sutvid" da je "*antička nekropola nastala na prapovijesnom lokalitetu*" (str. 31), jer je ista registrirana u podnožju ove prapovijesne gradine. Tvrdnju pak da se na "Sutvidu" (*brdu!*) nalazi nekoliko gradina moguće bi i bilo uzeti kao omašku proisteklu iz nespretno postavljene rečenice, međutim i na drugim mjestima autorice nisu na sigurnom polju kada treba razlikovati gradine od gomila! Srednjovjekovna crkva sv. Jurja prezentirana je načinom maksimalnog popunjavanja stranice kataloga nečim što zaslužuje tek prikaz jednom snimkom. Diskreditirajuća je tvrdnja pod legendom terenskih fotografija lokaliteta Sv. Martin da je "*potvrđena ranija pretpostavka o postojanju crkve...*" (ibid), s obzirom da je riječ o ponovnom dizanju zemljanog nanosa s ostatka crkve djelomično otkopane pred trideset godina, što je spomenuto i fotografijom popraćeno u ranijoj literaturi! Hvale je vrijedno što se pristupilo ponovnom otkopavanju ovih ostataka (što daje mogućnost njenog ponovnog i solidnijeg dokumentiranja), ali nije posve uvjerljiva ozbiljnost tumačenja zapažanja s ovog lokaliteta, dočim se iznosi tvrdnja: *ustanovljeno je (MT) i postojanje antičkog objekta na lokalitetu ili u njegovoj neposrednoj blizini*. Usputni nalazi antičkih tegula ne moraju biti dokazom za postojanje antičke gradnje (za koju se ionako daje do znanja da je upitna i s obzirom na položaj). I ovdje se titula "srednjovjekovlja" dijeli šakom i kapom novovjekovnim kulama (str. 34) kao i ponekim baroknim crkvama (u tekstu: str. 31). Barem se kod nizanja mogla izbjeći koja barokna građevina ukoliko se autoricama toliko "omilila" metaforička slika o "prstenu srednjovjekovnih crkava", začudno slična onoj iz jednog (u literaturi kataloga nespomenutog!) izvještaja datog po završetku arheoloških istraživanja na lokalitetu Sv. Juraj.

Podgora (str. 35-37). Lokalitet "Troje gomile" nije *prapovijesna gradina* (str. 35), kako se tvrdi, a spomenuti *ostaci suhozida*, odmah ispod, recentno je zidanje nakon devastiranja gomile. Arheologiju bi trebale predočiti i fotografije koje slijede, ali ove su ili nejasne ili govore

o izgledu faksimilskog izdanja barokne crkve! Napomenimo da nadgledanje radova na crkvi Sv. Tekle nije rezultiralo nalazom *srednjovjekovnih grobova* (str. 35).

Drašnice (str. 38-39) i *Igrane* (str. 40-41). Priložene reprodukcije barokne i neoklasicističke (sic!) crkve (str. 39) podudarne su (eklatantnim otklonom od arheologije) pri davanju važnosti novovjekovnom graditeljstvu naspram pojava i stanja bitnih za arheologiju i njihovom veličinom: "Velika gomila" (str. 40) predstavljena je izvrsnom, ali minijaturnom fotografijom u odnosu na utvrdu iz turskog razdoblja, reproduciranu (lošom snimkom) na cijelom formatu naredne stranice. Štoviše, ne navodi se rad u kojemu je prikazan ovaj prapovijesni lokalitet, ali je njemu podudarna (netočna) determinacija da je riječ o gradini.

Živošće (str. 42-43). Prikazani *ostaci suhozida* su recentni i izvan platoa gradine (str. 42). Gradina "Plitvina" ovdje "gostuje" s obzirom da se nalazi u Baćini! Minijatura pak fotografija ne predstavlja *grobnu gomilu* već sjevernu stranu masivnog *bedema*. Reprodukcije franjevačke samostanske arhitekture i crkve iz XVII. stoljeća (sic!) i ovdje zamjenjuju nešto od arheološkog bogatstva užeg područja, primjerice prapovijesnu gradinsku točku iznad Griže.

Drvenik (str. 44-46). Kasnosrednjovjekovno klesarstvo je istrgnuto iz arheološkog konteksta, a izostaju pojedine naznake o drugim grobljima. Što je s prapovijesnim kamenim gomilama i gradinama ovoga područja? Za gradinu koja je reproducirana (ne posve sretnom fotografijom) ne tvrdi se izričito da je u prapovijesti bila mjesto s izuzetnim mogućnostima kontrole prostora i mogućnošću komunikacije s ostalim punktovima. Stoga spomen keramičkog materijala ostaje neuvjerljivom tvrdnjom, iako je sama po sebi točna.

Zaostrog (str. 47-48). Spomen kamenih gomila odgovara podacima iz literature, iz koje je i preslikana (!) jedna od njih (str. 47). Vjerujemo da bi još koja (od oko 150 kamenih gomila na Makarskom primorju) našla svoje mjesto u ovom katalogu da je kojim slučajem reproducirana u literaturi. Do takve sretne zgođe upozoreni smo na skladne oblike samostanske arhitekture iz XV. - XIX. stoljeća - sa škrtim podacima o arheološkim nalazima u legendi pod fotografijom (str. 48), dok je antički lokalitet na prostoru današnjeg groblja vizualno potpomognut baroknom crkvom.

Neargumentirano baratanje pojmovima kao što je *željeznodobna gomila* u potpunoj je suprotnosti s njihovom potpunom neistraženošću.

Podaca (str. 49-50). U cjelosti smo lišeni naznaka o brojnim kamenim gomilama na području sela. Ipak, srednjovjekovna arhitektura i umjetnost reproducirana u prilogu (uz jednu kasnoantičku spoliju i utvrdu iz XVII. st.) čine Podacu donekle prihvatljivim segmentom unutar "Arheološke slike..."

Brist (str. 51). Ne reproducira se stećak iako se napominje kako je *najveći na MP*. Bi li se time oduzelo mjesta reprodukcijama crkve koja se ovom prigodom (!) spušta u XV. stoljeće?

Gradac (str. 52-54). "Arheološkoj slici..." pridodati su i lokaliteti Baćine na njegovu rubnom jugoistočnom dijelu, ali ovi su navedeni pod nazivom nedalekog Gradca, koji se isključivo spominje u tekstualnom dijelu (str. 52). Arheološki lokaliteti i toponimi uredno su objašnjeni u legendama ispod izvrsnih fotografija. Ova kvaliteta, neuobičajena za prikaz koji razmatramo, doprinos je nosilaca projekta "Arheološka topografija makarskog primorja - Gradac - Drašnice", istaknutih unutar naslovnice kataloga. Kao takav jasno ukazuje na propuštenosti i nezavidnu predstavu preostalih dijelova ovoga prostora. Zadnje pak tri reprodukcije (str. 54 + prikaz iz XVII. stoljeća) jasno govore "iz čijega su vrta" - teško je na njima tražiti nešto dojmljivo za arheologa. Šteta što izuzetno bogatstvo arheoloških toponima Gradca, manjkavo iznijetih (str. 52) nije predočeno nekim korisnijim prikazom ili crtežom - pa makar putem obične karte.

Rezimiramo li "Arheološku sliku Makarskog primorja od prapovijesti do srednjeg vijeka" zapažamo da je prikazano 30% graditeljskih ostataka vremenski pripadajućih od XVI. do XX. stoljeća, te oko 20% prikaza sakralnih zdanja i kasnosrednjovjekovnih nadgrobnih spomenika koji zorno predočavaju tek povijesno-umjetničko naslijeđe ovoga prostora, a na kojima arheološki segment pojave, ukoliko postoji, nije zadovoljavajuće apostrofirano. Dodajmo tome oko 10% fotografija koje teško da uopće bilo što prikazuju, a koje su mogle biti zamijenjene korisnim kartama. Preostalih 40% reproduciranog sadržaja može se koristiti tek uz veći oprez. Tekstualni predlošci, i oni u legendama, često su lišeni točnosti, dijelom moguće iz razloga nespornih konstruiranih rečenica. Olakšavajuću okolnost nalazimo u navedenoj literaturi (iako nepotpunoj) u kojoj su podaci kudikamo razlošniji sagledavani. Podsjetimo da je u ovaj pokazatelj uključen i suradnički prilog spomenutog nosioca projekta za područje Gradac - Drašnice, te bi bez njega ova statistika bila još i poraznija.

Obimom je "Arheološka slika..." mogla biti i veća, dakako s naglaskom na arheološkoj problematiki. Konkretni razlozi za tako drastične nespozumove ovoga kataloga, na koje smo letimice upozorili, ostaju van okvira ovog prikaza.

Katalog (str. 59-226)

Katalogizirano je 338 jedinica u skupinama "Prapovijest - Antika - Srednji vijek - Novi Vijek", odnosno u okviru njihovih podvrsta (keramika, metal, staklo, kamena skulptura - natpisi). Upozorenja ćemo sumarno usmjeriti uglavnom na neobjavljene kataloške jedinice, pod kojima stoji i naznaka o okolnostima nalaza. Za nalaze koji su pronađeni tijekom arheoloških istraživanja ne stoji posve odgovarajuća napomena, točnije nedostatna je za njihovo jasno determiniranje s obzirom da brojni nespozumovi (naročito za korisnike kataloga kojima je ovo prvi dodir s arheološkom problematikom područja!) proizlaze iz razloga što nije jasno je li riječ o grobnom nalazu, nalazu iz nekog specifičnog konteksta, ili pak onom pronađenom izvan određene cjeline. Naročito je otežavajuća okolnost što nalaze s barem

minimumom arheoloških pokazatelja autorice redovito označavaju kao *slučajne*, tako i one površinske s prapovijesnih, odnosno kasnijih lokaliteta. U ove su pribrojani npr. i sarkofazi za koje se, na istom mjestu napominje da su *in situ* (kat. 114), kao i za odbačene poklopce istih (kat. 115) (sic!). Ponuđena literatura nije uvijek od "uvjerljive" pomoći, a valja istaći barem uopćeno, kako pod kataloškim jedinicama podaci često njima i ne odgovaraju. Na to ćemo obratiti pažnju gdje bude potrebno, bilo zbog važnosti kataloške jedinice ili nekog drugog razloga. Napomene neće obuhvatiti cjelinu "Novi vijek" (Kat. 281-338) dijelom iz razloga nedovoljno zahvalnog materijala za očitavanje složenosti arheološke problematike.

Prapovijest (kat. 1-32)

Kat. 1. Predstavlja crtež kremenog artefakta netočno navedenog kao *nožić*. Nalaz je površinski, a kronološka determinacija upitna. Crtež je neupotrebljiv jer se ne naziru tragovi retuša. Kat. 2-3. - nije riječ o arheološkim artefaktima. Odbojci ne potječu s arheološkog rekognosciranja (dalje AR). Nemaju spomena u navedenoj (nepotpuno navedenoj literaturi). Kat. 5. - ulomak je srednjovjekovni. Kat. 6. - upitno. Kat. 7. - vidi napomenu uz kat. 5. (dalje: Vidi br. kat.). Kat. 8. - vidi kat. 6. Kat. 10. - površinski nalaz s minimumom arheoloških pokazatelja. Netočan opis tehnike ukrašavanja. Ulomak je ranobrončanodobni, vjerojatno s kraja ove faze. Kat. 12. - vidi kat. 6. Kat. 13-28. - vrijeme izrade je upitno. Površinski nalazi. Kat. 29. - vjerojatno brončano doba. Kat. 30. - netočan opis kao i kod kat. 19. Nije AR. Vjerojatno rano brončano doba. Literatura kao i kat. 2. Kat. 31-32. - ulomci ne potječu s AR. Brončano doba.

Rezimirajmo: nalazi, mahom ulomci keramičkog posuđa, većim su dijelom vremenski proizvoljno determinirani. Isključivo se pri tome koristi termin *posuda* bez nastojanja da se (gdje je to moguće) navede o kakvu je obliku riječ. Literatura, ukoliko ju je uopće trebalo navoditi zbog (uglavnom) uopćenih podataka, navedena je nepotpuno bez naslova članka. Predloženo vremensko opredjeljenje nalaza često je neopravdano, stoga je bilo uputnije uopćeno navoditi pod "prapovijest".

Prapovijesno doba na Makarskom primorju predstavljeno je, dakle, u kataloškoj obradi izuzetno skromnim fundusom, koji, gotovo isključivo, posjeduje GMM. Ovaj je proistekao iz nezavidne upućenosti u terenska stanja i prepoznavanja sveukupnog područja. Primijetimo i to da u katalogu svoje mjesto nije našao brončanodobni ingot koji se u literaturi dovodi u vezu s ovim prostorom kao mjestom njegova nalaza. Neovisno o opravdanosti takvog stava ovaj se mogao donijeti barem crtežom koji se reproducirao u stručnoj literaturi, štoviše i u onoj koja je navedena u ovom katalogu (PJZ, IV, str. 337, sl. 21, br. 13). Izostajanje crteža (kojega preslik ne bi ugrozio kvalitetu ostalih reprodukcija, govori u prilog tome da autorice kataloga nisu bile upućene u sadržaj literature koju su navodile.

Antika (kat. 33-236)

Nakit (kat. 33-36)

Kat. 35. Riječ je o grobnom nalazu pred starom franjevačkom crkvom (podaci u FSS). Naziv lokaliteta je neadekvatan s obzirom na brojnost ovih toponima u gradu. Kat. 36. Također grobni nalaz. Izostaje rana literatura (F. Bulić) koja je, obradom i napomenama o okolnostima nalaza, nezamjenjiva.

Ukrasni dijelovi nošnje (kat. 37-39)

Kat. 38 - Najvjerojatnije grobni nalazi. Netočno su, a dijelom i manjkavo, navedene funkcije pojedinih predmeta. Datacija je preniska jer je riječ o nalazima iz VI. stoljeća.

Kamene skulpture i natpisi (kat. 61-125)

Izražen je nerazmjer između odličnih fotografija i izuzetno nekvalitetnih preslika preuzetih iz postojeće literature i novinskih članaka. Upozoravamo tek na previde s obzirom na korištenje literature. Tako Kat. 71. pod nepotpuno navedenim člankom u kojemu se Narona spominje u kontekstu (mogućeg) podrijetla predmeta, a ne doslovno u smislu izrade, kako se sudi iz teksta. Kat. 81 lišen je, spomenom u literaturi, monografske obrade (D. Rendić-Miočević), kao i za reljef kat. 92 (J. Medini). Kat. 107 navodi se nepotpuni naslov novinskog članka u kojemu je nalaz stele tek predstavljen fotografijom i napomenom o dataciji. Kat. 109 - vidi kat. 36. Kat. 114 osim već iznijetog upozorenja o objedinjavanju pojmova *slučajnog nalaza i in situ* dodajmo i korištenje preslika sarkofaga iz navedenog Medinijevog rada ("terminus post quem non" starosti ove fotografije je punih trideset godina, iako se sarkofag nalazi udaljen svega desetak kilometara od Makarske!). To je rezultiralo nerazpoznavanjem stvarnog oblika monogramatičkog križa na poklopcu sarkofaga, a koji je i na ranijoj snimci nesretno "dotjeran". Kat. 121, također u literaturi izostaje rad u kojemu se naslućuje kontekst nalaza. Kat. 125. - nalaz spominje J. Medini s preciznijom lokacijom.

Keramika (kat. 126-217)

Keramika navedena pod imenom lokaliteta Jakiruša (Kat. 126-130, 135-140, 148-153, 155-156, 172-178, 182-183, 188-189, 192-195, 197-201, 217) ne pripada u cjelosti ovom podmorskom lokalitetu s obzirom da je GMM nalaze s ovoga mjesta dobio od strane djelatnika Policijske postaje Makarska zajedno s materijalom koji potječe s ostalih nepoznatih nalazišta. Materijal većim dijelom pripada spomenutom lokalitetu, naročito manje posude, ali začuđujuće netočna vremenska determinacija sveukupnog keramičkog materijala neopravdano sugerira (još uvijek) nedokazano prepoznavanje lokaliteta u predočenom vremenskom tijeku. Zadržimo se na općim napomenama putem priloženih kataloških jedinica s izvrsnim crtežima i fotografijama. Kat. 126. - nalaz neopravdano stoji pod upitnikom (jedinim u kataloškoj obradi!). Ne daje se do znanja da je riječ o karakterističnom i rijetkom fragmentiranom "lagynosu". Fotografija bjelodano govori o posve netočnom opisu vrste izrade: za sivoglazirani materijal govori se o *smeđem* (sic!) sastavu keramike. Stoga i napomena o *prapovijesnom* podrijetlu oblika posude govori u prilog nepotrebne kombinatorike.

Kat. 127-128. - prerano datiranje ulomaka za koje se, također, ne napominje da je riječ o sivoglaziranoj keramičkoj proizvodnji - pojam koji je "s uspjehom" nepoznanica tijekom kataloške obrade keramičkog materijala s Jakiruše. Ovu keramičku vrstu autorice datiraju u IV. - V. st., (kat. 193) odnosno u V. - VI. st. (sic!) (kat. 199-200, makar ovdje putem fotografije ne možemo zaključiti je li riječ o sivoglaziranoj ili nekoj drugoj, njoj vremenski istorodnoj, keramičkoj proizvodnji, a prema iznijetom opisu s pravom postajemo nepovjerljivi). Očito je da ovaj materijal pripada II. - I. st. pr. Kr. što je u skladu s nalazima dijela amfora koje s većom sigurnošću uzimamo da potječu s ovog lokaliteta. Na ovima se ne bismo zadržavali jer im kasnorepublikansko vrijeme nije upitno, a u katalogu su predstavljene s nešto manje pogrešnim vremenskim determiniranjem. Napomenuti je da se i ovom prilikom izbjegava neki od standardnih naziva za poneku od amfora, stoga je i baratanje pojmovima *grčko-italska, republikanska, ranorimska* i dr. rezultiralo neuvjerljivim oznakama, ponegdje pridodatim za iste primjere.

Vrijednost ovoga dijela, i kataloga uopće, predstavlja dokumentacija rijetkih i zanimljivih tipova keramičke proizvodnje. Primjer su dvije prikazane čaše tankih stijenki (kat. 197-198). I njihovo datiranje nije prihvatljivo, jer oblicima i izradom ne upućuju na predloženo ranobizantsko vrijeme. Treba ih datirati okvirno, u I. st. pr. Kr., s obzirom na rijetke analogije sjevernoga jadranskog područja. Pogrešno je i datiranje ostalog, slabije sačuvanog keramičkog materijala iz Jakiruše, jer je i ono tek nešto kasnije, ako ne i istovremeno sivoglaziranom posudu. Požaliti je što i ostali nalazi nisu popraćeni crtežima, umjesto nedovoljno korisnim reprodukcijama (kat. 168, 170), što bi pomoglo njihovu datiranju. Time bi se bilo izbjeglo pretrpavanje kataloga brojnim kataloškim jedinicama čije je uvrštavanje upitno (kat. 155-156, 165, 184-187...). Zacijelo je konfuzija ovih jedinica na kojima se skupno nalaze amorfnu ulomci tegula i amfora pojačana i izvrsnim kolor reprodukcijama, a neupućenost u materijal od strane autorica kataloga razlogom je što nam je uskraćen naglasak na poneki signifikantni nalaz na njima. Tako se ručka sivoglaziranog vrča (kat. 156) nalazi zajedno s ručkama amfora (?) pod zajedničkim naslovom kataloške jedinice: *Ručke amfora* - sve s datacijom u I.-IV. stoljeće, gdje je uz to i ona amfora Lamboglia 2 (sic!). Bolji primjer imamo kod kat. 186, gdje se među ulomcima teško raspoznatljivih keramičkih oblika (netočan je navod da potječu s arheoloških istraživanja) nalazi (donji lijevi kut) ulomak ruba zdjele maloazijske proizvodnje V.-VI. st. (Hayesov oblik C, 3-4) koji je dovoljan za sumnju u predloženu dataciju I.-IV. st., a zaslužio je da bude prezentiran u zasebnoj kataloškoj jedinici. Takvo ignoriranje "minornih" nalaza, uz izostajanje pregleda ostalih istovrsnih tipova s ovoga područja, kao i njihova razvrstavanja (prilagođenog kataloškoj obradi) govori u prilog nedovoljno stručnom i posve površnom pristupu obradi. Takvo neuvjerljivo komuniciranje s arheološkim materijalom ne može se pokrivati kolor reprodukcijama amfora - koje je uostalom

dovoljno bilo predstaviti jednim primjerom kao pars pro toto jer je riječ o nedovoljno zanimljivom i tipološki ujednačenom materijalu.

Srednji vijek (kat. 237-280)

Nakit (kat. 237-248)

Kat. 237. Grobni nalaz. U literaturi nedostaje rad A. Miloševića, naveden tek u selektivnom popisu. Kat. 238. Također grobni nalaz iz barokne kosturnice, te je stoga datacija netočna.

Keramika (kat. 259-279)

Kat. 259. - kao i kat. 237. Kat. 260-274. Neutemeljene su datacije.

Valja primijetiti da vremensko determiniranje većeg dijela neobjavljenog arheološkog materijala u kataloškoj obradi ostaje tek rezultat razvlačenja na "Prokrustovoj postelji". Razloge takvog "metodološkog pristupa" treba tražiti u želji da se pošto-poto kronološki popune

praznine koje su autori (na ovaj ili onaj način) pretpostavili. To nije bilo potrebno s obzirom na sam materijal, dostatan za neusporedivo kvalitetniji prikaz, a koji zadovoljava (dakako drukčijim razvrstavanjem) stvaranje jasnije kronološke slike od prapovijesnog doba do srednjeg vijeka. Očito je da postoje brojne praznine koje ne sagledavamo konkretno, ali ove nećemo nadoknaditi (barem ne s uspjehom) neopravdanim popunjavanjem materijalom koji se oduzimalo "nekom drugom vremenu". Kako smo vidjeli, takav je postupak rezultirao "prepuštanjem" dijela brončanodobne keramike željeznodobnoj, odnosno helenističkog i ranorimskog materijala razdoblju kasne antike. Stoga će trezveniji i metodološki opravdaniji pristup, dakako i uz ostala prepoznatljiva svojstva korisne arheološke knjige, zacijelo morati sadržavati neko buduće izdanje o arheologiji Makarskog primorja. Tih vrijednosti, na žalost, u velikoj smo mjeri lišeni u katalogu "Dva stoljeća arheologije na Makarskom primorju".

